

VORE KIRKEGAARDE

Meddelelser fra Foreningen til Fremme^{de} af Kirkegaardskultur i Danmark

INDHOLD:

	Side
KIRKELIG BEGRAVELSE. En historisk Oversigt af <i>P. Severinsen</i>	13
KIRKELIG KUNST PAA VORE FORAARSUDSTILLINGER Af <i>S. Clod Svensson</i>	17
NOGLE VEDVARENDE TÆPPEPLANTER TIL GRAVSTEDER. Af <i>Aksel Olsen</i> . . .	21

MARTS—APRIL 1926

~~4~~³ AARGANG

D. T. Poulsen's Planteskole

Roskildevej 70

København - Valby

Telefon Valby 100

Store Beholdninger af Træer og Buske egnede til Kirkegaarde,
særlig fremhæves:

Roser, højstammede og lave, forefindes
i stort Sortiment.

Hækplanter, *Ligustrum vulgare, Lig. ovalifolium, Bøg, Thuja occidentalis*
(ca. 40 cm høje), *Taxus baccata* (ca. 30/35 cm), *Buxbom.*

Naaletræer, klumpholdende, bl. a. *Chamaecyparis Laws. Fraseri* (80/100 og 100/120 cm), *Chamaecyparis*
Nulcaensis (80/100 cm), *Juniperus com. hibernica* (100/120 cm), *Thuja occ. fastigiata (pyrami-*
dalis) (80/100, 100/125 og 150/170 cm), *Taxus baccata hibernica* (80/100 cm).

Pristilbud sendes
paa Forlangende.

Køb danske Planter

Pristilbud sendes
paa Forlangende.

58

Nummerpæle af Jern til Gravsteder

58

anbefales Kirkegaardsbestyrelser
som mest holdbare og altid læselige.

Leveres fragtfrit til enhver Jernbanestation i Danmark.

A/S M. Seest's Jernstøberi og Maskinfabrik,

Telefon 3216-3217.

A a r h u s .

Telefon 3216-3217.

Foreningen til Fremme af Kirkegaardskultur i Danmark

Foreningens Konsulent er bl. a.
Kirkegaardsbestyrelserne be-
hjælpelig ved Udarbejdelse af Pla-
ner til nye Kirkegaarde, Kirkegaards-
fortlægninger, Registreringer og
Protokoller, Vedtægter og Takster
m. m.

Kontor: Museumsgade 2², Aarhus.
Telefon 3319.

VORE KIRKEGAARDE

der redigeres af Havearkitekt
Emil Böttiger, er Foreningens
Organ. Det udkommer seks
Gange aarligt og tilsendes alle
Medlemmer portofrit. Menig-
hedsraad og Kirkegaardsbe-
styrelser samt Foreninger faar
dog for det ordinære Kontin-
gent kun eet Eksemplar, der
tilsendes Formanden. Ønskes
flere Eksemplarer, kan disse
erholdes mod et Tillægskon-
tingent af 4 Kr. pr. Aargang,
heri indbefattet Porto til
Forsendelse.

Indmeldelse i Foreningen sker til Sekretariatet:
Museumsgade 2^{II}, Aarhus.

KIRKELIG BEGRAVELSE

EN HISTORISK OVERSIGT AF P. SEVERINSEN

(SLUTTET).

Dog det var jo slet ikke alt dette med Græs og Hyld og Tuer eller Tøj til Bleg eller et Par tøjrede Faar, der var Skavanken. Det usømmelige var, at der allerede dengang ikke var Plads til Grayfred, men at man idelig gravede de døde op, for at en anden kunde komme ned. Derfor greb man til at bygge et *Benhus* paa Kirkegaarden. Vi har intet bevaret i Danmark. De bestod i en Kælder, hvori Benene kastedes, og derover et Slags Kapel. I Slesvigs Stifts Statuter fra 1497 paalægges, at »Kirkeværgerne skal ved Kirkerne indrette passende Rum for de dødes Ben, fordi man fromt maa tro, at mange af saadanne Døde er i den evige Ære« (Thorkelins Kirkelove 89). Der omtales, at Hans Tavsen nogle Gange prædikede paa Graabrødrenes Kirkegaard i Viborg fra Benhuset. Ved Nikolaj Kirke i København lod Købmand Hans Trægaard († 1641) opføre et Benhus, »Gud til Ære og afdøde kristne Menneskers opgravne og adspredte Ben til Hvile og Forvaring.« Deraf findes en Tegning i Københavns Bymuseum.

Forholdsviis, men ogsaa kun forholdsviis i Fred for al denne Oprodnings var de privilegerede inde i Kirkegulvet. Hverken med fornemme Paragrafer eller med Pave Gregors frygtelige Historier lod Døren sig spærre. Det var jo Gejstligheden og Adelen. Ved Middelalderens Slutning lagdes ret store flade Ligsten over Gravene, og ud over dette forholdsviis beskedne var man ikke naaet i Danmark før Reformationen. Men en ny Fase i denne Begravelsesfornemhed var paa Vej. Den var fuldbaaren mod Syd hos Paverne og Italiens Renaissancefyrster. Hos dem er der en hedensk Trang til pompøst Æresminde, og hvis saa en Mand som Michelangelo faar den Opgave at lave et værdigt Monument, kan det jo nok faa Dimensioner. Den kolossale Mosesstatue og forskellige andre Statuer er kun Dele af det planlagte Epitafium for Pave Julius II. Det blev ikke færdigt. Men Peterskirken og de italienske Fyrstestæders Kirker har rigelig stor Kunst i Retning af Epitafier. Der kom ogsaa den Tid, da i Danmark en Adelsmand eller en Storborger ikke kunde nøjes med en Ligsten i Kirkegulvet men maatte have et Epitafium paa Kirkevæggen.

Kirkereformationen var sig bevidst at have til Opgave at fjerne Elementer af fremmed Oprindelse fra Kristendommen. Det gjaldt ogsaa Synet paa Begravelsesvæsenet. Dette med Vievand og andet, der gjorde et bestemt Stykke Jord til »kristen Jord«, der var naadefuldere at ligge i end anden Jord, det afvistes. Kirkegaarden var de hensovedes »Sovested«, mens der ventedes paa Herrens Genkomst. Og nu blev ikke Jordens og Pladsens skjulte Kræfter men *Sømmeligheden* det afgørende Spørgsmaal.

En saadan ung og stærk Bevægelse, baaret af en begejstret Tro, er i Almindelighed klar over at nu — i denne klare Evangelii lyse Dag — skal det være forbi med al gammel Slendrian. Og saa gaar det alligevel i Almindelighed ikke saa raskt eller saa grundigt til, fordi der er en stor træg Menneskemængde, som ikke er nem at faa ud af gammel Vane.

Saaledes var det ogsaa med Reformationens Forhold til Begravelsesvæsenet.

Luther selv kritiserede haardt den gamle Slendrian, og viser sig for Resten i dette som i saa meget andet som den rigtige Fremskridtsmand. Tydeligst har vi det ud-
talt i hans Skrift »Om man maa flygte fra Døden«. Det er skrevet i Pesttid 1527.

Han rejser her det Spørgsmaal, om det ikke var farligt at have Kirkegaard midt i Byen, og om det ikke var rigtigt at have den uden for Byen for mulig Smittes Skyld. De Gamle havde jo deres Grave udenfor Byen.

Derfor skal mit Raad ogsaa være efter saadanne Eksempler at indrette Begravelser udenfor Staden. Og desuden, saadan som vi her i Wittenberg har Kirkegaard, saa skulde ikke alene Nøden men ogsaa Andagten og Ærbarheden drive os til at lave en fælles Begravelsesplads udenfor Byen. Thi en Begravelse skulde jo gerne være en køn, stille Plads, der var afsondret fra alle Omgivelser, og hvor-
paa man kunde gaa og staa med Andagt for at betragte Døden, Dommen og Opstandelsen og at bede. Altsaa at samme Plads var som et ærefuldt, ja, næsten et helligt Sted, at En kunde vandre der med Frygt og al Ære, eftersom uden Tvivl adskillige Hellige ligger der. Og omkring paa Murene kunde man lade male saadanne andægtige Billeder og Malerier.

Men vor Kirkegaard, hvad er den? Fire eller fem Gader og to eller tre Torve er den, saa at der ikke er noget mere befærdet eller uroligt Sted i hele Staden end just Kirkegaarden, hvor man daglig, ja baade Nat og Dag, løber over, baade Mennesker og Kvæg, og enhver har fra sit Hus en Dør og en Gade ud til den, og der sker allehaande paa den, sagtens ogsaa den Slags, som ikke skal siges. Derved bliver Andagten og Æresbevisningen for Begravelserne rent og bart til ingenting, og ingen regner dem mere, end som man løb hen over Rakkerens Aadler, saa at Tyrken ikke kunde holde Stedet mere i Vanære, end vi gør. Og dog skulde vi der hente idel Andagt, betænke Døden og Opstandelsen og skaane de Hellige, der ligger der.

Men hvordan kan man gøre saadant paa et befærdet Sted, som Hvermand skal over, og som er for Hvermands Dør? Saa naar der skal være nogen Ære ved Begravelsen, vilde jeg hellere ligge i Elben eller i Skoven. Men naar Begravelsespladsen laa derude paa et afsondret, stille Sted, hvor ingen skulde løbe igennem, saa vilde det se helt aandeligt, ærbart og helligt ud og kunde ogsaa laves saaledes, at det fremkaldte Andagt hos dem, der vilde gaa der. Det skal nu være mit Raad. Hvem der vil gøre det, han gøre det. Hvem der ved bedre, han gaa videre. Jeg er ingens Herre.

Saadan dømmes og opmuntrer Reformatoren. I de vedtagne Kirkeordninger er der ogsaa gerne noget om de kristne »Sovehuse«, at nu skal de til at holdes »rene og pyntelige«. Men Godtfolk i Wittenberg havde aabenbart ikke Luthers Følelse af at staa overfor noget usømmeligt. Naar det havde kunnet gaa i saa mange Hundrede Aar, maatte det vel kunne gaa foreløbig endnu! Fra 1539 har vi et lille Brev fra Luther, hvori han beder Borgmesteren i Wittenberg om at gribe ind, for nu bliver det for galt paa Kirkegaarden. Der staar fra gammel Tid en Bryggepande paa Kirkegaarden, og den maa man vel finde sig i. Men nu hugger Tømmerne Tømmer til, saa man ikke kan høre et Ord i Kirken.

1542 udgav Luther sine Begravelsessalmer med en smuk livlig Fortale, hvor han vender tilbage til sin Tanke om at ære Gravene ved at smykke Væggene med paamalede Skriftsteder, hvoraf han derefter anfører et Udvalg.

Som man kan vente, har Kirkereformationen da ogsaa i Danmark haft Øje for Kirkegaardene. *Peder Palladius* har skrevet op, hvad han brugte at sige til Sjællands Bønder paa sin første Visitatsrejse, da luthersk Skik skulde indføres. Der er ingen Tale om Forandring af Landsbykirkegaardens Indretning. Bare ingen Slendrian. Kirkegaarden skal staa altid ren og udi gode Maade, ingen Hylder eller Nælder skal være der, ingen Tid højere Græs end over eens Ankelkode, smukt jevnlangt Græs, saa

at Kirkeværger lader den slaas to eller tre Gange om Sommeren, at gode Folk kan gaa hen paa Kirkegaarden til deres Forældres Grave. Det skal være langt fra, at Øksne eller Fæ kan komme ind. Nej, smukt indhegnet med Riste, Stette, Port og andet, hvad dertil er Behov. Og ingen maa tilstedes at ride og rende ind paa Kirkegaarden i Bryllups-Tid. Det hørte Djævelen til saavel som den Slemmeri og Demmen, man havde i Kirken paa anden eller tredje Bryllupsdag (Visitatsbogen, 1. Part).

Jeg skal ikke her anføre alt det Stof, der ellers foreligger om, hvordan det saa gik. *Troels=Lund* har jo samlet en Del, men paa en underlig humørsyg Maade og præget af, at han ingen Besked vidste om Middelalderen. Derfor faar han tit Tingene stillet aldeles paa Hovedet. Særlig ondartet er maaske netop Bindet om Død og Begravelse, ikke mindst ved dets uvorne Tone.

At der ved Reformationen skete en Fremgang med Kirkehusene er vel utvivlsomt. De fik nu deres Indtægter ganske anderledes sikrede end i Middelalderen, da i al Fald ethvert Bispeskifte betød en stor Udskrivning, og kunde Kirken ikke udrede sit Subsidium, havde den at aflevere Kalk og Disk. Der blev nu Raad til Anskaffelse af det fine kunstneriske Inventar, vi mange Steder glædes over, og der blev stundom bygget Kirketaarn og den Slags. Man ser ogsaa i Kirkeregnskabsbøgerne, at der idelig blev passet paa Kirkegaardens Hegn. Skulde der været gjort mere, havde der ogsaa været Evne dertil. Men man gør jo ikke mere, end hvad Sansen er bleven vaagen for. Det var her, det kneb, og det var værst i Byerne, hvor Kirkegaardene vel oven i Købet laa saadan, at det næsten ikke var til at undvære dem til al den nedarvede Brug. Forbud forsøges dog, f. Eks. med Nikolaj Kirkegaard i København og med Kirkegaarden i Helsingør (Vore Kirkegaarde 1924, S. 11). Man ser et Eksempel paa Forholdsregler overfor overfyldte Kirkegaarde. 1551 forbydes det for de første 10 Aar at begrave paa Graabrødrenes Kirkegaard i Odense, da den er »meget forgravet med Lig=Graver« (Danske Kirkelove I 305). Muligvis har Graabrødrenes Kirkegaarde været særlig overfyldte fra Middelalderens Slutning af.

Det ser ud, som om man i Frederik II.s Tid har været inde paa et bestemt System med at faa Kirkegaardene til at se ordentlige ud. Paa Roskilde Landemode 1561 hedder det, at Kors skal borttages af Kirkegaardene, men man ved ikke, om vi i Danmark har haft Skikken med at rejse et stort Kors midt paa Kirkegaarden, og om det er det, man vil af med, eller om det er Gravkors. Det er ganske vist Niels Hemmingsens Tid, men saa kalvinsk var man dog ikke, at det ser rigtig forstaaeligt ud. Sagen trænger til nærmere Oplysning.

Klarere lyder et Monitum fra Roskilde Landemode 1581: »Alle forhøjede Grave paa Kirkegaardene skal afskaffes, og Kirkegaardene gøres slette og jævne; thi Kgl. Maj. vil ikke tilstede Adelen forhøjede Grave, meget mindre Borgere eller Bønder«. Den, der har set en græsgroet Kirkegaard fuld af Tuer af glemte Grave, forstaar den Lyst, der opstaar til at jevne Terrænet for at faa det til at se ordentligt ud. Paa den anden Side kan det dog vel næppe have været Meningen at gøre Gravene helt usynlige. Fra Vejle har vi 1594 en Vedtægt, hvorefter man ikke mere maa bygge Gravene op med Gravtræer over de døde. »Men er nogen begærendes at sætte nogen Monument over deres døde Venner, som ere begravne paa Kirkegaarden, da maa de lade det indfæste udi Muren«. (Danske Kirkelove II 517).

Troels-Lund fortæller: »Endnu 1632 var man i Aarhus ikke videre, end at det forbødes blot at rejse en Tue over Graven paa Domkirkens Kirkegaard«. Det er nu en egen Maade at referere paa, thi det, der foreligger, er et Kongebrev, hvorved Lensmanden og Biskoppen faar Ordre til at stifte Forlig mellem Aarhus Kapitel og Borgerskabet om Stolestader og om »Gravene paa Kirkegaarden at ophøjes«.

Hvad Forlig de fik lavet, ved vi ikke.

Udgangspunktet er Forbudet i Forordningen 3. April 1576, hvorved Adelen ophøjede Grave i *Kirkegulvene* forbødes. Men det synes noget ubegavet at ville uden videre overføre dette paa Kirkegaarden, især da just nu den italienske Vind var naaet til Danmark, og man begyndte med Epitafier paa Kirkevæggene. Vi ved imidlertid kun disse tre Notitser. Det vilde være af Interesse at faa oplyst, hvilket Kirkegaardsideal der har været paa Færde, og om der er kendte Eksempler paa dets Gennemførelse. Regulativet fra Vejle minder jo om Pladen i Finderup Kirkes Væg med Indskriften: »Blandt Kirkegaardens Døde hviler Ove Høegh-Guldberg ved sin Hustrus Side«.

I det store og hele blev denne Bestemmelse vistnok et dødt Bogstav. Og et Hundrede Aar senere tales der af Udlændinge om, hvordan man i Danmark smukt passede Gravene med Blomster. Men først det 19. Aarhundrede gjorde Kirkegaarden til en plejet Have. Enkelte ligger vel i Græs endnu uden Plantning ude paa Jyllands vejrhaarde Vestside.

Men det vanskelige er stadig *Gravfreden*, og det føles. Den uendelige Roden i Bedsteforældrenes Grave har været en slem Fortolkning til Gravstenenes »Hvil i Fred«! hvis denne Fred skulde forstås om Gravens Fred. Det skulde den for Resten helst ikke paa kristne Gravmæler. Men paa kristne Kirkegaarde skulde der dog være Gravfred. I den Retning er hidtil vort kristne Begravelsesvæsen en tusindaarig Skandale. Og det stammer fra den katholske Forestilling om »kristen Jord« som Hovedsagen. Det indses ikke, hvorfor det skal gøres saa vanskeligt at anlægge Gravsteder paa privat Grund.

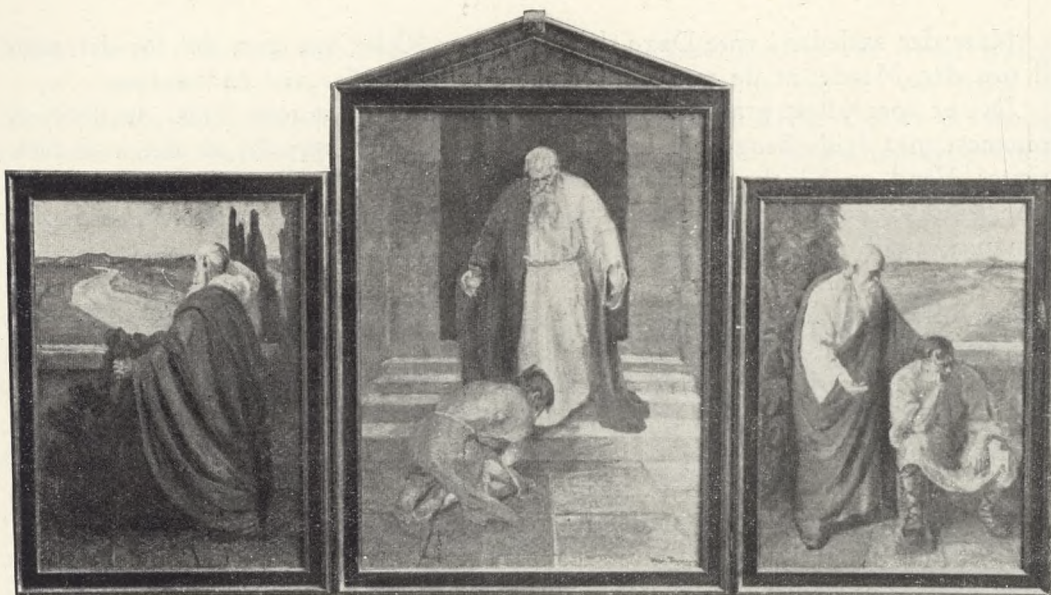
Men man kan dog ogsaa sagtens paa Landet skaffe saa megen Plads, at der bliver virkelig Gravfred i Menneskealdrer. Og var Stæderne lidt mere interesserede, kunde de ogsaa gøre en Del.

Det er i den Henseende oplysende, hvad *Jøder* gør. Der er mange, der har set den gamle Jødekirkegaard i Prag. Sten staar op ad Sten i et Mylder, som man ikke forstaar, der kan være Grave til. Jo, thi Gang paa Gang er der paaført et nyt Lag Jord, saa at Overfladen nu ligger i Højde med 1. Sal i de omliggende Huse. Saaledes kunde der atter og atter begraves paany uden at forstyrre de gamle Lig. Men Ligstenene toges stadig med ovenpaa.

Prof. Simonsen (fhv. Overrabiner), som meddelte mig det, skrev:

»Jeg tror, at hvis der virkelig her i Danmark skulde være for knapt med Plads, den kristne Menighed da kunde følge Eksemplet fra Prag, og der da kunde opstaa moderne Gravhøje af en ganske ejendommelig Skønhed. Nogle Plantninger vil jo ligesom Gravstenene i Prag kunne føres med fra Lag til Lag, og man vilde ikke mere behøve at fjerne endnu ufortærede Lig efter den korte Hvile af 20 Aar« (Kirke-Tidende 1918, S. 235).

Ja, dette vilde være Kirkegaards-Kultur, hvorfor jeg lader Tanken gaa videre.

Marie Thymann: Den fortabte Søns Hjemkomst.

KIRKELIG KUNST PAA VORE FORAARSUDSTILLINGER

ALTERTAVLEN I VORE KIRKER

Naar der i vor Tid bygges Kirker, tænkes der som oftest mere paa de kirke- tjenstlige Bekvemmeligheder og Menighedens Magelighed end paa det centrale, Arnestedet for Sakramenterne, Alteret.

Dette burde være det første, der blev beregnet Penge til, og disse Midler saa rigelige, at der ikke behøvedes at spares paa noget Punkt, men at dette blev et levende Udtryk for Aandens Vejr og den højeste Feststemning.

I Højbarokens Dage naaedes et fuldt ud prægnant Udtryk for det Centrum, Alteret maa og skal være i en Kirke: Fuld af Liv og Uro, Tilraab og Formaning, formede disse spirituelle og effektfulde Alterbygninger sig, ligesom havende sin Opgave i at beherske Sindet og binde Forstanden, saa at Virkningen blev af en vis bydende, men ogsaa indtagende Natur; en Herrens Herlighedsaaabenbaring og et fuldtonende Te Deum, der strømmede Altergæsterne imøde.

Senere Tider nøjedes ganske simpelt med en Kasse med et Alterklæde over. Og her staar vi den Dag i Dag.

Nu ønskes der, at der skal tales om de Alterbilleder, der er fremme paa vore Udstillinger i Aar.

Her staar man egentlig ved et »quo vadis«, der ikke er let at besvare; thi saa stor er Tidens Rastløshed og Sindenes Uformuenhed, at der fra de ansvarshavendes Side ikke føles nogen Brøst paa dette Omraade; man afskaffer her som paa alle andre Omraader Festdragten og lader det hele blive en graa og trist Hverdag.

Naar der saaledes i vore Dage skal bygges en Kirke, saa gaar det for det meste til paa den Maade, at de rent nødtørfte Midler skaffes ved Indsamling.

Det er som oftest praktiske Folk, der har med dette at gøre. Folk, der først og fremmest maa fylde Pengene i Ingeniører og Entreprenører; thi alt det med Elektricitet, Vand og Kloak maa være i Orden, ligesom Grunden til Bygningen maa være solid, og saa kan Kirken lige bygges og komme under Tag. Resten, det haaber man paa, at de mere velhavende i Menigheden skænker.

Dette sker som oftest ogsaa, og saa er vi saa langt ude, som vi kan komme, thi her bliver det næsten altid en Handlen om Tingen, hvor Kunstneren ikke alene maa slaa af paa sit i Forvejen ret beskedne Krav, men hvad værre er, paa det fuldt kunstnerisk forsvarlige Udtryk for den Skaberglæde, der ikke maa bindes af smaa-lige Hensyn eller Bekymringer, men i fuldeste Maal befrugte hans Fantasi.

Og saaledes gaar det til, at man en skøn Dag afslører et pænt lille Kunstnerbillede e. l., staaende paa en Kasse med Alterklæde over.

Og saaledes gaar det til, at der nu og da kun viser sig Altertavler, det vil sige: religiøse Malerier i Ramme, men — Alterværket — hvori, som en gammel katolsk Kone udtrykte sig, den Herre Jesus Kristus altid er tilstede i Sakramenterne — det lader de ligge. Og denne gamle Kones Udtalelser er ikke helt uden Mening i denne Forbindelse; thi er det ikke, fordi vi lever i en Tid, hvor man helst gemmer sine Følelser og lader dem, der er skabt til det, varetage det fornødne.

Her er altsaa et Omraade, hvorpaa Menighedsraadene og Kirkeautoriteterne maa søge at raade Bod. Her maa først og fremmest siges: Byg (skaf Midlerne) først Alterværket og siden Kirken. Lad den blive liden og trang, men lad Sakramenternes Disk, Herrens Bord, blive stor og skøn — og til Guds Ære!

Forleden Dag blev Taget rejst paa en ny Kirke i Hovedstaden, og i sin Tale fortalte Sognets Præst om alle de Penge, der var kommen ind ved Indsamling; han sluttede: »Til den sidste Fuldførelse samt til Orgel og Klokker kommer der saaledes til at mangle omkring ved 80,000 Kr., men det er Byggekomiteens Bøn og Haab, at disse Penge maa indgaa fra Venner ude i Landet«.

I hele denne Tale nævnes end ikke et Ord om Alteret. Dette er altsaa afhængig af, om en velvillig Sjæl vil skænke den. Jeg tvivler aldeles ikke om, at Arkitekten har lavet en særdeles nydelig Kasse til at lægge Alterklædet over, og at der paa denne er anbragt et eller andet.

Set ud fra denne Betragtning er det jo næsten en umulig Opgave at skrive noget om Altertavler paa vore Foraarsudstillinger i Aar. Men dersom man kan tænke sig at gaa udenfor disse, saa bliver der Mulighed for at pege paa nogle enkelte Arbejder, der skønt langt fra at være det, der her er ment, saa dog er skabt med god Vilje til at beskæftige sig med Emnet.

Den alvorlige og dygtige Malerinde Frk. Marie Thymann, der i de senere Aar ofte har vist os, at hun magtede at give et smukt og godt Udtryk for Lignelser i det nye Testamente, har i Aar mere direkte betegnet sit Billede som Altertavle, idet hun har formet det som Trilogi.

Emnet er den forlorne Søns Hjemkomst. Som man vil se paa Gengivelsen her, ses paa den første Sidefløj Faderen skuende længselsfuldt ud, idet han venter Sønnen, som han ikke har hørt fra saa længe. Endelig en Dag kommer han, og Fa-

deren iler (i Midtbilledet) den angervivne Søn i Møde, medens det tredje Billede viser, hvorledes Faderen søger at tale den hjemmæværende Broder, der føler sig brøsthølden, fordi der gøres Stads af den hjemvendte, til Rette. Det er et i mange Maader smukt og dygtigt Arbejde, og skønt det ikke hører til den moderne Kunst, klarer det sig dog ganske bravt, thi det er besjælet af den rette Aand og staar smukt stemt i Farven. Den store rummelige Kærlighed overfor det fortabte, der vender tilbage i Anger, er i Midterbilledet fortalt med en rørende Tilforladelighed,

Erik Jensen: Jesus i Gethsemane Have. (Udkast.)

og hele Parablen er udmærket givet i den stigende og dalende Cylindersnitlinie, der bevæger sig gennem og samler alle tre Kompositioner til én Helhed.

En ung Mand, Erik Jensen, udstiller det her gengivne Udkast til »Jesus i Gethsemane«. Det er en smuk, skønt ikke helt original Komposition, men Farvegivningen er sprælsk og springende, og ikke ganske harmonisk. Det er et særdeles lovende Arbejde af en ung Mand, der ved en eventuel Udarbejdelse sikkert kan bringes i Ro.

Paa den frie Udstilling udstiller Maleren Andreas Friis sit til Kirken i Gadevang bestemte Alterbillede, Indtoget i Jerusalem. Der er en smuk antik følt Stemning i dette Kunstværk, der i nogen Maade virker som Kopi efter gml. italiensk Kunst; men i Farvegivningen er der en smuk og valemæssig god Holdning, og i Kompositionen en god og fast Opbygning af Linierne. Skønt Foredraget er konventionelt, saa er Bevægelsen i Folkemasserne helt effektiv og levende.

Benjamin Dahlerup: Jairi Datter (Træsnit).

Niels Skovgaard og Larsen Stevns udstiller hver især smukke Udkast til religiøs Kunst og Alterbilleder. Det vil være rimeligt her i denne Forbindelse at nævne den unge Maler Stefan Viggo Pedersens store og pragtfulde Karton til Alterfresken, Forkyndelsen, i Stevns Frimenigheds Kirke. Det er saadanne Opgaver, der skal gives Kunstnerne, og dette kan ikke nok som lægges Menighederne og disses Arkitekter paa Sinde, at der først og sidst maa tænkes paa en Sum til Kirkens liturgiske Kunst. Der er ogsaa en anden Sag, jeg gerne vil paapege Manglerne ved.

Det er Forholdene ved Missions- og Menighedshusene. Disse Forsamlingshuse, der som oftest er bygget saa grimme, som det overhovedet kan lade sig gøre, skønt de senere Aar dog har bragt nogen Forandring heri.

Men her er det det samme. Ingen Interesse for opbyggelig Hygge og Feststemning; Farverne graa, graa eller brun Kedsommelighed og fuldstændig Mangel paa Centraldekoration. Omend Midlerne her maaske ofte er smaa, saa koster det ikke mere at faa smukt stemte Farver end de slette, og hvad Centraldekoration angaar, da vil jeg gerne vise hen til det her gengivne Træsnit, Jairi Datter, af den unge Maler og Træskærer, Benjamin Dahlerup. Det er et ret stort og meget interessant Billede, der ved sin sikre og kraftige Teknik, forenet med et fuldt lødigt kunstnerisk Udtryk, egner sig fortrinligt til en Prydelse af disse Rum. Og da dette Billede kan erhverves ved Henvendelse til Kunstneren for et Par hundrede Kroner, saa vil det være overkommeligt for enhver Menighed at anskaffe. Der findes ogsaa mindre Træsnit med religiøs Indhold af Kunstnere som Ernst Zeuthen og Malerinden Frk. Ebba Holm.

Lad i det hele taget Billeder og Blomster komme ind i vore Kirker og Forsamlingshuse, saa at Sindet derinde kan stemmes til livsalig Fest og Andagt.

S. Clod Svensson.

NOGLE VEDVARENDE TÆPPEPLANTER TIL GRAVSTEDER.

Ogsaa »De dødes Haver« er ved at blive prægede af den samme Uro og Søgen efter ny Former, som i de senere Aar saa stærkt har præget de levendes Haver saagodtsom overalt, hvor den vesteuropæiske Kultur er trængt frem. Og (det siger jeg for egen Regning) denne Søgen har ikke været forgæves. Der er virkelig fundet meget af det, man søgte, og mange Haver har derigennem faaet et ikke ringe nyt Tilskud af Skønhed og Rigdom, det de fleste Haver saa haardt har savnet i en Menneskealder eller mere.

Med Hensyn til Kirkegaarde behøver man blot at tænke paa alt det ny, der er tilført Kulturen gennem de nyere store Kirkegaardsparker, f. Eks. Ohlsdorfer Friedhof ved Hamborg. Men der er jo adskillige danske Kirkegaarde, som ikke behøver at skamme sig ved Sammenligningen med de store; thi det er ikke Størrelsen og Udstyrelsens Kostbarhed, det i første Række kommer an paa. Det skønne staar jo heldigvis langtfra altid i ligefremt Forhold til det materielt kostbare, det rige ikke engang, saa vist som Rigdom ikke altid er det samme som Kostbarhed.

Efter Redaktørens Opfordring skal jeg prøve paa i denne og andre Artikler at henlede interesseredes Opmærksomhed paa nogle af de gode smaa Enkeltheder ud af det meget ny, der paa dette Omraade er ved at trænge igennem eller maa ventes snart at ville trænge igennem.

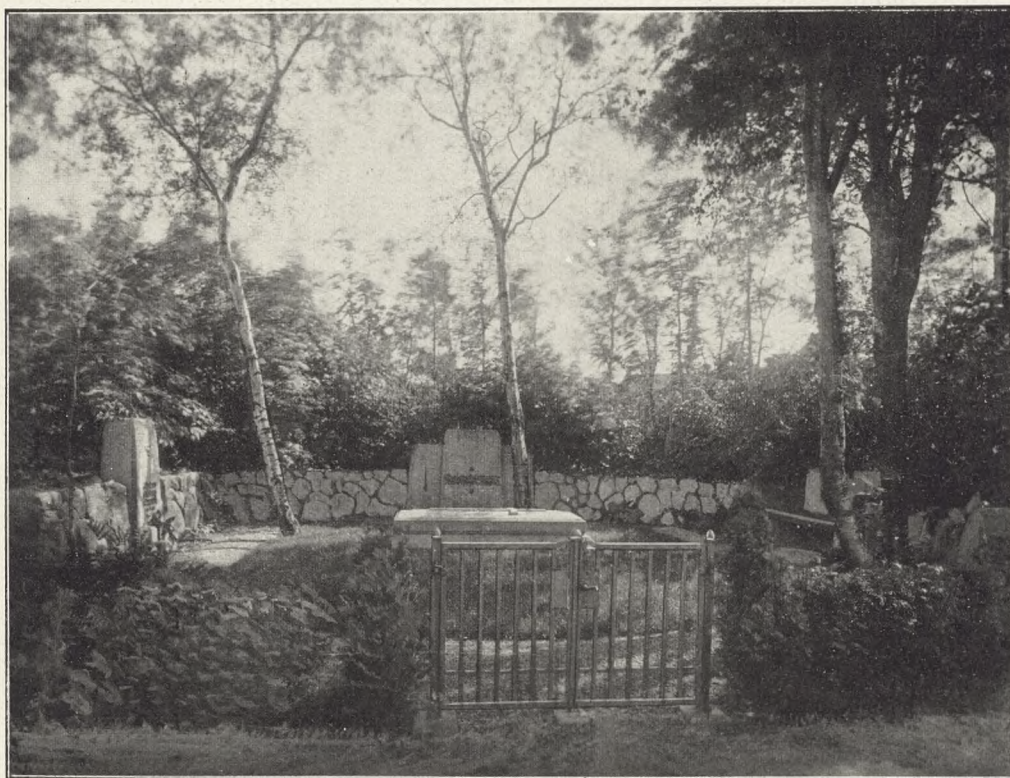
I dette Stykke skal omtales nogle faa af de bedste vedvarende, tæppedannende Planter, egnede til Beklædning af Grave. Senere kommer Turen til forskellige gode Kantplanter, til nogle velegnede Blomsterplanter og til Stens Anvendelse paa Gravsteder.

Som en Slags Tæppe over Grave har *Vedbend* været anvendt i umindelige Tider og bør fremdeles anvendes, hvor Ejerens Smag og Skyggeforholdene taler derfor. *Vedbend* stiller mindre Krav end de fleste andre Planter til Pleje, Lys og Næring, i alt Fald, naar de først er kommen i Vækst, hvilket iøvrigt ofte volder Vanskeligheder, naar Planterne ikke har været for kultiverede i Potter. Et Tæppe af *Vedbend*, navnlig den smaabladede, gennemplantet med Vintergækker er i sig selv fortryllende og den symbolske Magt i Billedet vil have særlige Betingelser for at gøre sig gældende paa Grave. Udover Vintergækker og maaske enkelte andre nøjsomme Løgvækster, findes kun faa Planter, der taaler nært Naboskab med de graadige *Vedbend*, Roser i hvert Fald slet ikke.

Mange ønsker gerne Græs paa Gravsteder og mangt et Gravsted har forsøgsvis været tilsaet med Plænegræs. Men den Slags Græs er ikke til at holde ordentlig paa saa lille et Omraade, selv om der ofres megen Tid til Klipping og anden Pleje. Men nu er der, for ikke saa mange Aar siden, indført en Græsart fra Pyrenæerne, som jeg venter mig meget af, ikke mindst til Gravbeklædning. Den hedder *Festuca crinum ursi*. Jeg kalder den ofte med det noget lettere Navn »*Bjørnegræs*«, baade fordi *ursi* betyder Bjørn, og fordi Græsset i sin Bygning og Maade at gro paa ligner en tyk, tæt Bjørnepels, kun ikke i Farven, der er saa frisk, glinsende græsgrøn, at det ligefrem gør godt at se paa den. Straaene er ikke baandformede, fladtrykte som hos de fleste Græsarter, men tynde og trinde som Traade, og de væver sig sammen som Filt. En »*Pels*« af Bjørnegræs, f. Eks. $1 \times \frac{1}{2}$ m stor, »lagt« over en Grav, vil sikkert i de flestes Øjne maale sig med eller overgaa i Skønhed hvad som helst, der alm. anvendes til samme Brug, saasom Roser, *Vedbend*, Udplantningsplanter o. s. v. Et saadant Bjørnegræstæppe trænger ikke til nogen Prydelse. Selvom det klæder næsten alt andet, det kan komme i Berøring med paa et Gravsted, baade Sten af alle Slags, og Blomster, kan jeg dog ikke anbefale at spække det med mange Blomster, fordi jeg synes, Bjørnegræssets kønne, rene, rolige Virkning bør have Lov at gøre sig fuldt gældende. Denne Virkning kan næppe lide nævneværdigt, naar der kun anvendes faa Blomster, samlede i den ene Ende af Tæppet, f. Eks. foran Mindestenen. De nogle Steder populære, men langtfra kønne Zinkkræmmerhuse kan her komme i god Brug, stukket ned og skjult i Græsset, saa det ser ud, som om Blomsterne kommer lige op af Græsset. Intet klæder Blomster saa kønt som denne grønne, tætte Græsbund. Det kan ogsaa gaa an at plante en enkelt Blomsterplante i Græsset, f. Eks. foran Mindestenen, naar man vælger en Art med naturlig pæn og passende lav Vækst, men tillige kraftig og nøjsom nok til at kunne hævde sig mod Bjørnegræsset, som hurtig kvæler svage Planter, og det meste Ukrudt med, naar Tæppet først er vokset sammen. Blomsterne skal være anselige nok enten ved Størrelse og individuel Skønhed eller ved Mængden, og Farverne skal være rene og rolige. Disse Fordringer indfries bedst af Arter som *Potentilla Willmottiae* (rosa), *P. Gibson scarlet* (høj-rød), *Geum Mrs. Bradshaw* (orangerød), kraftigvoksende *Heuchera* (røde og rosa), *Incarvillea* (rød), *Anthericum* eller Paradislilje (hvid), *Geranium grandiflorum* (lyseblaa) og flere andre.

Foruden Skønheden har Bjørnegræsset mange andre gode Egenskaber. Det taaler en Del Tørke. Det er overordentlig nøjsomt med Næring, ja, det bliver

smukkest i en næringsfattig og ret tør Jord. Det skal paa en saadan Jord ikke omplantes saa tit, maaske kun hver 3—4 Aar, medens det paa god Jord skal omplantes helst hver andet Aar, indtil Jorden er udpint nok. Det blomstrer i Reglen kun sparsomt eller slet ikke. Det skal aldrig klippes eller kantstikkes, idet dets Skønhed bedst kommer til sin Ret, naar det gror, som det vil, og lægger sig ud med sine karakteristiske, tykke, blødt afrundede Rande mod de omgivende Gange. Det giver ingen underjordiske Udløbere, men lægger sig over Jorden i brede, flade Puder, der hurtigt gror sammen til et Tæppe, naar Planterne sættes med en Af-

Gravsted indhegnet med Stendige og beplantet med Stenhøjsplanter (Aarhus Kirkegaard).

stand af 10—20 cm, alt efter Jordens Beskaffenhed. Det er overordentlig let at dele og omplante og derfor, skønt ret ny i Kultur, allerede ganske billig. Ved Omplantningen gror hver Plante, næsten lige meget hvor skødesløst den behandles. Naar Bjørnegræs købes i Blokke, hvilket formentlig vil være det billigste fra de fleste Gartnerier, der fører det, kan man vel i Reglen regne med, at hver Blok kan deles i en halv Snes Smaaplanter eller mere. Plantning kan foretages paa en hvilken som helst Aarstid, men efter Sommerplantning maa naturligvis vandes nogle Gange. Rigelig Sol skal Bjørnegræs have for at udfolde sig i sin fulde Skønhed.

En anden god og smuk Plante til Beklædning af Grave er den graa *Thymus lanuginosus*. I Egenskaber og Livskrav har den meget tilfælles med Bjørnegræs, ogsaa »Manglen« af Blomster, hvilken Mangel dog hos disse to Arter er et For-

trin, fordi Løvtæpperne netop af denne Grund er saa smukke, som de aldrig kan blive hos mere rigtblomstrende Planter. *Thymus lanuginosus* eller »Graa Tæppe-Timian«, som den passende kunde kaldes, har ganske smaa, runde Blade, haarede og matte, graagrønne med forkellige Afskygninger hen efter graalilla og graablaa, et dejligt Farvespil. Naar den breder sit knudrede Løvtæppe ud over en større Flade, en Grav f. Eks., virker den umiddelbar tiltalende, fin og beskeden og dog fængslende enhver ved sin Skønhed og Ejendommelighed. Det er ikke til at forklare, hvori dens Skønheds Magt bestaar. Den gør ikke mindste Indtryk af at ville tage sig ud. Dens Blomster er faa, mat blegrøde, og skønt de klæder Løvet graa saa kønt som tænkeligt, er de alt andet end iøjnefaldende. Ser man for første Gang et nyt plantet Eksempel, vil man aldrig tænke sig, at denne uanselige graa Skabning kan blive saa indtagende, som den bliver, naar den faar Lov at gro i Fred et Par Aar. Og jo ældre den bliver, des kønnere bliver den. Den kan staa mange Aar paa samme Plet uden Omplantning. Ganske særlig fordelagtig tager den sig ud paa et lidt ophøjet Bed, indfattet med Sten, enten Natursten eller Kunststen. *Thymus lanuginosus* kræver ligeledes Vokseforhold som Bjørnegræs, altsaa fuld Sol og en ikke for fugtig Jord.

Virkninger af ganske anden Art udøves af de blomstrende Tæppeplanter, af hvilke flere er fortrinligt egnede til ensartede Tæpper paa Grave. Nogle af de haardføre, letteste at dyrke, kønneste og mest rigtblomstrende er *Aubrietia*-Sorterne. Af disse foretrækker jeg *Aubrietia Campbelli*. Den holder sig lav, og den bevarer sit smukke, graagrønne Løv i fastere Tæppe end andre *Aubrietia*, jeg kender, ogsaa efter Blomstringen, ja, Aaret rundt. Dens Blomsters Farvespil i usædvanlig mange og rige Nuancer omkring lilla, ud til rosalilla til den ene Side og blaalilla til den anden Side, er saa kønt, at det ikke overgaas af nogen anden Art eller Form af *Aubrietia*. Den begynder tidligt at blomstre og giver Flor efter Flor fra først i Maj til hen i Juni, ofte er Løvet næsten skjult af Blomstermylderet.

Andre gode *Aubrietia* er den mørkviolette *Dr. Mules*, den lidt lysere, meget rigtblomstrende *Purple Robe*, den lyslilla, storblomstrende *Lavender*, den lysrosa *Moerheimi* og den ren lilla, lave *tauricola*. Sorterne med røde Blomster, f. Eks. *Fire King* og *Crimson King*, er i Reglen ikke saa rigtblomstrende og ofte noget lunefulde og vanskelige. *Aubrietia* stiller ikke store Krav til Livet. De bliver bedst i fuld Sol og tør Jord.

Der kunde nævnes en lang Række af gode, tæppedannende Planter, egnede til Gravsteder og ikke givende de omtalte noget efter, men Omtale af disse maa helst vente, til der kan vises nogle Billeder af dem i Anvendelse paa Gravsteder.

Aksel Olsen.

Foreningen til Fremme af Kirke- Gaardskultur i Danmark * * *

har det formaal at søge oparbejdet en større Sans og Interesse for smukkere og bedre indrettede Kirkegaarde her i Landet. — Som Medlemmer optages saavel Enkeltpersoner (Kontingent 4 Kr.) som Kirkegaardsbestyrelser og Menighedsraad (Kontingent 1 Kr. for hvert Medlem). Foreningen har indhentet Kirkeministeriets Tilladelse til, at Kontingentet kan betales af Kirkens Kasse.

A. C. ZACHARIASEN

ORGELBYGGER

TELEFON 1629 A A R H U S TELEFON 1629

*Har bygget Orgler til ca. 250 Kirker,
Missionshuse og Kirkegaardskapeller.
Reparationer og Stemninger udføres.*

Tilkendt højeste Udmærkelse paa Landsudstillingen 1909

K.T. DAMGÅRD - JENSEN

TLF 4746 MARSTRANDSGADE 7 AARHUS

LYSKOPI · STEN & ZINKTRYK
FORMINDSKELSER · MASKIN-
SKRIVNING · DUPLIKERING

*

**MANGFOLDIGGØRELSE
AF NYE OG GAMLE KORT OVER
KIRKEGAARDE**

**GRAVSTEDSSKØDER
LEVERES MED PAATRYKT KORT
OVER KIRKEGAARDEN**

G. Erstad-Pedersen o Broncestøber

Bruunsgade 32

Aarhus

Telefon 1558

KIRKELYSEKRONER
TITUS - STAGER
ALTER - STAGER
ALLE METALARBEJDER
TIL KIRKELIGT BRUG

BRONCEKÆDER OG URNER
GRAVLAAGER I BRONCE
PORTRÆTMEDAILLONER
BRONCEORNAMENTER
INSKRIPTIONER

FORLANG ALTID TEGNINGER OG TILBUD HOS MIG.

RASMUS MOGENSEN

STEN- OG BILLEDHUGGER

SVENDBORG

*

GRAVMONUMENTER EFTER TEGNING

TELEFON 906

AKTIESELSKABET

DE FORENEDE GRANITBRUD

SANDSTENSBRUD OG STENHUGGERIER PAA BORNHOLM

GRAVMONUMENTER

DANSK GRANIT

DANSK SANDSTEN

DANSK ARBEJDE

SALGSKONTOR OG Udstilling i KØBENHAVN:

FREDERIKSBERG ALLE 76. KØBENHAVN V. TELEFON 12 223.

TH. THRUES

FISKERGADE 47
AARHUS

ALLE TRYKSAGER

BOGTRYKKERI

TELEFON-NUMMER:

- 1 2 9 4 -

BEDST - HURTIGST